

Jens Qvortrup

Børns koloniserede arbejde

Med massebeskolingens virkeliggørelse for hundrede år siden lagde det offentlige i realiteten beslag på børns tid og arbejdskraft uden samtidig at påtage sig det forsørgeransvar, som indtil da var knyttet til bl.a. børns arbejde i en udtalt generationskontrakt. Siden da er fertiliteten styrtdykket og pensionerne sat på spil. I et historisk tilbageblik virker det logisk, at man ikke ustraffet kan ignorere nogle fundamentale sammenhænge mellem produktion og reproduktion.

Det tilsyneladende uskyldige historiske *faux pas*, som ignorerede børns skolegang som en del af den samfundsmæssige arbejdsdeling, fik langsigtede følger, og vi næppe har set de sidste.

I den såkaldt "ny barndomsforsknings" korte historie slås det igen og igen fast, at den hviler på to grundpiller: et struktur- og et aktorperspektiv. Dvs., at børn og barndom på den ene side er bestemt af økonomiske, sociale og kulturelle faktorer; på den anden side er børn selv aktører, som spiller en rolle for og i deres egne livsomstændigheder. I så henseende er dette tema – både forskningsmæssigt og politisk – normalt, i den forstand, at det samme kan siges om studiet af en hvilken som helst anden befolkningsgruppe, der underkastes sociologisk analyse.

Der er næppe tvivl om, at aktorperspektivet er blevet det almindeligste blandt barndomsforskningens udøvere. Studiet af børn og deres kompetente og konstruktive aktiviteter i deres egne nærmiljøer har en bemærkelsesværdig attraktivitet af grunde, som jeg ikke her skal spekulere over. Forfatteren til denne artikel, som ofte rubriceres som forfægter af et strukturperspektiv (se fx Corsaro 1997; James, Jenks and Prout 1998; Honig 1999), vil samtidig hævde, at der ikke er nogen modsætning mellem de to perspektiver. Der er således grund til at undre sig over, at den definitivt mest omfattende aktivitet, som børn – i al fald kvantitativt – er involveret i, nemlig deres mangeårige skoleaktivitet, yderst sjældent undersøges af aktørforskere som netop en kompetent og konstruktiv børneaktivitet. Forskere i børns aktiviteter er ganske vist også optaget af, hvordan børn interagerer og forhandler i skolens omgivelser og i skoletiden, men da primært i frikvarterer, eller – hvis det er i skoletimerne – på tværs af indlærings-situationen. Der forekommer også studier af forholdet mellem lærere og børns aktive med- og modspil. Derimod, og det er det forbavsende, findes de studier knap nok, som tager børn for sig som aktører i skabelsen af human kapital og

dermed deres rolle i en større historisk og samfundsmæssig arbejdsdelingsproces. Denne artikel skal handle om netop dette og dermed demonstrere, at børn er aktive deltagere i en samfundsmæssig makrosammenhæng og således også imødegå en oftest uudtalt kritik af et strukturelt perspektivs ignorering af børn som aktører.

Historisk og globalt er der imidlertid store forskelle på, hvordan børns – af voksne – pålagte obligatoriske aktiviteter føjer sig ind i den til enhver tid eksisterende produktionsmådes arbejdsdeling, ligesom der er store forskelle på, hvordan disse aktiviteter bliver forstået. Det er min – og artiklens – påstand, at vi i vores produktionsmåde overser børns skolearbejde som netop børns eget bidrag til samfundsøkonomien, i og med at hele uddannelsen betragtes som en udgift eller i bedste fald en investering.

Barndom, modernitet og social differentiering

Når den engelske historiker Hugh Cunningham fornylig i en forskningsoversigt om børns arbejde konkluderer, at dette arbejde – forstået som deres arbejde uden for skoletid – nu om dage er et marginalt fænomen, er jeg ganske vist enig med ham. På samme præmisser har han sandsynligvis også ret i, at der har fundet en "adulting" sted af det moderne samfunds arbejde i almindelighed (Cunningham 2000). På den anden side: det perspektiv, jeg har valgt her, gør Cunninghams konklusion problematisk, fordi han – som forskere flest – går ud fra, at der historisk set skulle være tale om en kontinuitet i børns manuelle arbejde, inklusive det de udfører nu til dags. Han synes at antage, at børns arbejde uden for skoletid betyder det samme, som det altid har gjort, selv under helt forskellige økonomiske omstændigheder, hvilket derfor retfærdiggør, at man kan stille de

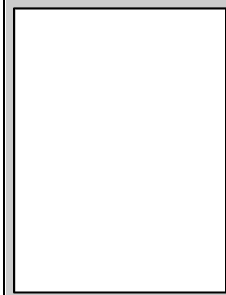
samme spørgsmål til det. Jeg skal her problematisere dette standpunkt ved at bringe børns skolearbejde ind som deres nye, såkaldt system-immanente arbejde (se senere om dette). Hermed lanceres en række nye perspektiver, som stiller nye spørgsmål ved og til det traditionelle begreb om børns arbejde.

Det er ukontroversielt at hævde, at børn tilbage i historien altid havde en eller anden praktisk rolle, som blev betragtet som et bidrag til familiens eller lokalitetens overlevelse. I al korthed og uden at ville trivialisere historien (fx ved at se bort fra kønsforskelle), er det sandsynligt, at børn i jægersamfund gik på jagt sammen med fædrene, fiskersamfundets børn tog del i fiskeriet, at børn i landbruget deltog i dets nødvendige opgaver etc.

Historikere kan givetvis præsentere bedre og flere vidnesbyrd i så henseende – skont næppe specielt meget. Én grund til manglen på klare informationer om børns pligtige aktiviteter tilbage i historien kan udledes af Ariès' arbejder. Når han i et berømt udsagn siger, at:

In medieval society the idea of childhood did not exist ... awareness of the particular nature of childhood, that particular nature which distinguishes the child from an adult ... was lacking (Ariès 1962:128)

så fortæller han ikke alene, at bevidstheden om intergenerational differentiering knap nok eksisterede, fordi den ikke fandtes i virkeligheden, men også at børn og deres aktiviteter var dybt integrerede i det fællesskab, hvor både forældre og børn levede og arbejdede sammen. Det er på den baggrund rimeligt at gå ud fra, at den arbejdsdelte differentiering var lav – under alle omstændigheder var karakteren af det, voksne og børn gjorde, den samme,

Jens Qvortrup
Ph.d., Professor
ved Institutt for
sosiologi og
statsvitenskap,
Norges teknisk-
vitenskapelige
universitet,
Trondheim.
E-mail: jens.qvor-
trup@svt.ntnu.no

selvom aktiviteterne var tilpassede deres kropslige muligheder.

Da, for nu at følge Ariès, barndommen blev "opfundet" – og han peger ikke mindst på skolen som en vigtig institution i den proces – så var vejen banet for en øget opmærksomhed om børn og det, de foretog sig. Historikeres beskrivelse af børns arbejde i det 19. århundrede er mere end nok for os til at erkende i al fald to ting: for det første, hvad børn faktisk gjorde – og de udførte, når vi skærer detaljerne bort, i alt væsentligt manuelle aktiviteter, ligesom de altid havde gjort det til og med denne historiske periode; og for det andet, selv om de i alt væsentligt delte aktiviteter med de voksne, så blev det iøjnefaldende, hvordan de gjorde det: flere og flere voksne begyndte at blive alarmerede over overgreb på børns krop og sind. Dette genspejlede en ny bevidsthed om børn, som Ariès og mange med ham observerede. Omtrent samtidig opstod der bemærkelsesværdigt nok også en ny bevidsthed om familien og om økonomien. Som den tyske historiker Brunner siger:

Forst i det 18. århundrede trænger ordet familie ind i det tyske hverdagsprog og får den særlige

emotionalitet, som vi forbinder med det (Brunner 1980:89, min overs.).

Mere overraskende er måske den amerikanske økonomiske historiker Levine's observation:

what to do with the economy has been a problem since we first became aware that we had one. Our awareness of the economy is, however, a fairly recent development (Levine 1995:12).

De tre citater fra Ariès, Brunner og Levine peger på forbløffende og signifikant vis i samme retning. Alle tre taler om en manglende bevidsthed – om henholdsvis barndom, familie og økonomi. Jeg læser ikke dette som var etableringen af barndom, familie og økonomi i folks bevidsthed blot et resultat af en social konstruktionisme – eller mere præcis: mental kreativitet. Mere plausibelt er det, at den begyndende modernitet – i form af en øget differentiering som følge af nye produktionskrav – gjorde det af med den indtil da dominerende produktionsenhed – nemlig husstanden, eller det, som tyskerne (fx Brunner) kalder "das ganze Haus", dvs. en udvidet husholdning, som i al fald omfatter flere generationer. Denne enhed var ikke stedet for en familieintimitet, som vi kender i dag, siger Brunner, ej heller var børn en udsilt gruppe, og det Levine kalder "økonomien" var husholdningen, eller for at bruge et græsk ord: *oikos*¹. Jeg foretrækker dette græske ord af komparative årsager. *Oikos* kan bruges som et fælles, et generaliseret begreb for en flerhed af økonomiske organisationsformer – for husstande baseret på ("Gemeinschaft"-)samarbejde i en lokalitet i gamle dage såvel som for en moderne samfundshusholdning. Alle en økonomis processer finder i princippet

sted i enhver *oikos*: produktion, forbrug, cirkulation, arbejdsdeling og reproduktion, og i enhver *oikos* er det nødvendigt at "økonomisere". Selvom således intet principielt har forandret sig med hensyn til de opgaver, der skal udføres – idet alle former er menneskelige former – så har dramatiske ændringer vist sig i de måder, *oikos* er organiseret på i forskellige tider og steder. I den gamle *oikos* var forbindelserne mellem de enkelte opgaver gennemskuelige, og der var ikke nogen klar adskillelse mellem produktion og reproduktion, hvilket indebar, at ingen var i stand til at optræde som *free rider* i systemet eller unddrage sig ansvar for den fælles lod. Dette indebar en praktisk virkeliggørelse af generationskontrakten eller måske mere akkurat: generationspagten (se O'Neill 1994), da den jo aldrig var ned- eller underskrevet: i princippet, skønt langt fra altid i praksis, vidste børn, at de var sikrede underhold, men også at de måtte arbejde for det fra en tidlig alder – og at det desuden forventedes af dem, at de tog sig af deres forældre, når de blev gamle.

I moderne skattefinansierede velfærdsstater, kunne man hævde, gøres alt for at undgå at nogen snyder ved at køre på fribillet. I realiteten har vi imidlertid udviklet et system, hvor der tilsyneladende ikke er nogen forbindelse mellem produktion og reproduktion: beslutningerne om at producere og at reproducere er relegeret til to forskellige niveauer. I før-moderne samfund var der i det mindste en gennemskuelig forbindelse mellem behov for arbejdskraft og fertilitetsniveauet. Sådan er det ikke i dag: der er kun en forbindelse mellem fertilitetsrater og forældres egne overvejelser i så henseende. Med andre ord: i den moderne *oikos* er fertiliteten hinsides industribossernes kontrol (formentlig til stor lettelse for dem) og en urorlighedszone for politikere².

Denne internaliserede bevidsthed hos mennesker i før-moderne samfund gjorde ikke disse samfund til noget lykkeland for de fleste. Der herskede elendighed og konflikter som daglig realitet af mange årsager, men det er ikke pointen her, hvor jeg alene er optaget af at skitsere det gamle systems principper. På samme måde skal jeg skitsere den moderne *oikos'* principper. Processerne er de samme, men den fungerer på markant forskellig måde på grund af en høj grad af differentiering og arbejdsdeling, som igen er et resultat af nye krav fra den nu dominerende produktionsmåde. Familien som sådan, der før var en af den gamle *oikos'* kerne enheder, er nu blevet udskilt fra produktionsstederne, som kun har behov for familiemedlemmernes arbejdskraft. Produktionen på sin side producerer ikke børn – en opgave, der er overladt til familierne. Denne opgave knyttes imidlertid ikke, som tidligere, til forestillinger om materielle fordele; tværtimod, de traditionelle fertilitetsmotivationer er fuldstændig forsvundne – børn arbejder ikke til forældrenes fordel, og aldrende forældre er ikke afhængige af at blive forsørgt af deres børn. Det kan derfor ikke undre, at fertiliteten er styrt-dykket i løbet af det 20. århundrede.

Vigtigst af alt i denne sammenhæng er imidlertid at understrege, at disse ændringer ikke kan tolkes sådan, at børn og deres brug af tid til voksenbestemte aktiviteter skulle være blevet gjort overflødige. I modsætning til det synspunkt, som betragter børn i moderniteten som unyttige, fik de en fornyet betydning som et uundværligt led i den ny *oikos*. Deres tid og aktiviteter blev stærkt efterspurgt og beslågt af den ny produktionsmåde og folgelig flyttedes børnen *masse* over i de universelt indrettede institutioner for moderne børns arbejde – skolerne. Skolerne blev børns nye arbejdsplads, de blev de steder, hvor børn var forpligtede til at

tilbringe størsteparten af deres vågne barndomstid – og den andel øgedes i løbet af det 20. århundrede. Skolerne blev med andre ord børns nye rammer for udførelsen af deres system-immanente aktiviteter. Men systemet havde forandret sig og derfor også det arbejde, som var immanent i forhold til det.

Der er en logik i dette. I før-moderniteten – og der er ingen grund til at opholde sig ved selve timingen af overgangen til moderne tid, for udviklingen har fundet sted i alle de lande, som har gennemgået denne overgang – havde børns system-immanente aktiviteter som nævnt manuel karakter. Dette var logisk i samfund **eller under en** *oikos*, hvis dominerende arbejdsformer var manuelle i karakter. Arbejdende børn måtte nødvendigvis udføre sine opgaver med hænderne, fordi det var det, der forlangtes af dem, når de blev voksne.

Den nye, den moderne *oikos*, er baseret på helt andre instrumenter. Alfabetisering og krav til talbehandling har selvfølgelig været kendt i århundreder, men for det store flertal af befolkningen var de kun meget rudimentært anvendt. Fra det 19. århundrede blev de i stigende grad nødvendige instrumenter for det moderne *oikos* og således efterhånden også for masserne i dette samfund. De nye instrumenter var altså ikke i første række hænderne, men symboler som bogstaver, tal og efterhånden digits o. lign., som måtte læres ikke blot af en elite, men af hver eneste person i samfundet. Evnen til at læse og skrive blev ikke blot et vigtigt kulturelt instrument for at opnå kompetence som demokratisk borger eller for at kunne læse Biblen; i virkeligheden er der dokumentation for at det – før det anerkendtes som en økonomisk nødvendighed – blev set på som en trussel mod den sociale, kulturelle og religiøse orden. Fra nu af blev det et uomgængeligt aktiv som en produktionsfaktor, og

det var derfor et logisk skridt at også børn i deres barndom måtte gøre denne symbolske verden til deres egen. Det var med andre ord – på grund af opgavens system-immanente natur – logisk at børn blev bedt om at bruge deres tid til at lære sig at beherske disse instrumenter.

Den logik blev anerkendt overalt; tidspunktet for, hvornår anerkendelsen fandt sted, varierede, men processens karakter og retning var umiskendelig og derfor en stærk dokumentation af tesen, at børn og deres kapaciteter forblev stærkt efterspurgt. I de fleste udviklede lande var den proces bragt til ende i begyndelsen af det 20. århundrede – målt ved, at andel børn indskrevet i skolen konvergerede mod 100 procent hen i mod 19. århundredes slutning. Implementeringen af det, man rimeligvis kan kalde massebeskoling, var således i det store og hele perfekt.

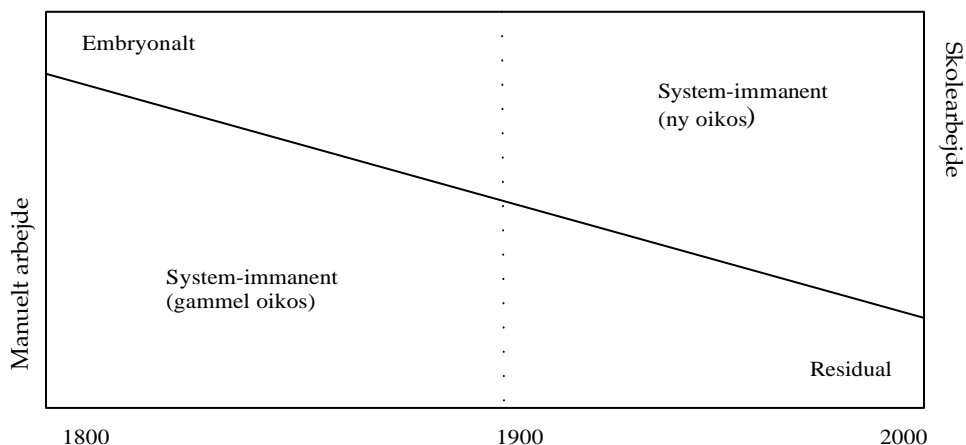
System-immanens, kontinuitet og diskontinuitet

Lad mig dvæle lidt ved begrebet "system-immanens". Begrebet antager, at der i ethvert system eller produktionsmåde findes en logik, som forbinder dets eller dens hovedelementer uden for store

spændinger og til flest mulige menneskers nytte. Jeg vil ikke hermed påstå, at alle systemer er robuste nok til at sikre en friktionsfri system-immanens; på den anden side, hvis der ikke opnås en korrespondance mellem systemets centrale elementer, må man sandsynligvis regne med konflikter, hvad enten man er bevidst om dem eller ej. Spørgsmålet om børns arbejde er velegnet til at illustrere pointen.

Det er fuldt ud muligt at finde forskellige former for børns arbejde samtidigt, som illustrationen viser. Historisk set er det typisk, ligesom man finder det nu til dags i tredje verdens lande. I tidligere perioder af historien fandtes altid (se Kanitz 1976:30) skolearbejde, men jo længere tilbage vi går i historien, jo færre børn tog del i det. Det lagde imidlertid beslag på stadig flere børns tid, hvilket giver os ret til at tale om skolegang som en obligatorisk børneaktivitet i svøb. I den tredje verden i dag erfarer vi på samme måde en samtidighed af børns klassiske manuelle arbejde og skolearbejdet, men vi ser også en konflikt mellem de voksenintresser, der ønsker at gøre brug af børns manuelle aktiviteter og dem, der presser på for at instrumentalisere børns skole-

Figur 1: Udviklingen i børns obligatoriske aktiviteter.

arbejde. Årsagen til denne konflikt er åbenbart, at almindelige menneskers krav til børns skolegang ikke er stærke nok vis-a-vis deres krav til børns arbejde i kampen for overlevelse. Indtil et vist punkt i moderniseringsprocessen vil manuelt arbejde i disse lande forblive system-immanent, uanset at skolegang ideelt og kulturelt efterhånden anerkendes som det mest ønskværdige for børn. Man kan måske sige, at en global diskurs støder sammen med lokale overlevelsescrav. Og sidstnævnte lader sig ikke enkelt fortrænge, blot fordi førstnævnte lanceres højlydt i den rige verden.

I nutidens vestlige samfund er vi for længst kommet til enden af denne proces. Vi finder stadig begge former for børns arbejde side om side, men i betragtning af, at børn tilbringer al deres lovbestemte tid i skolen uden nævneværdig skulken, har vi lov at drage den slutning, at dette arbejde ikke alene er blevet normen, men også at det udtrykker et krav fra den dominerende økonomi. Børns manuelle arbejde uden for skoletid findes stadig i varierende grad i vore forskellige vestlige lande, men i realiteten er det et marginalt eller et residualt fænomen. Det antal timer børn bruger ugentligt på skolen overstiger med en endog meget stor margin timer brugt til manuelt lønarbejde (se Coninck-Smith 1997:154).

Hvis vi derfor tænker på det med begreber som kontinuitet og diskontinuitet, er det min forståelse, at hverken skolegang eller manuelt arbejde repræsenterer en meningsfuld historisk kontinuitet, på trods af at begge former i virkeligheden findes i stort set alle samfundsformer. Det giver fx ikke god mening at give en kvantitativ opgørelse af, hvor megen tid børn bruger nu om dage på manuelt arbejde sammenlignet med tidligere. Det øger heller ikke vores indsigt i historiske sammenhænge at lade som om, manuelt

arbejde har den samme position, status, mening og betydning, som det havde for mere end hundrede år siden. Hvis det foreslås i forskningen, er jeg bange for, at man følger et forkert spor. Værre endnu, måske: den kendsgerning, at dette arbejde i virkeligheden er trængt kraftigt tilbage i vore lande, tolkes ofte som et tegn på børns tiltagende nyttesløshed for samfundet, fordi alene børns manuelle aktiviteter tælles som nyttige (Boocock 1976: 434; Cunningham 2000).

Tilsvarende ville det være uden dyb mening at foreslå, at børns nytte var taget til, alene fordi deres tid brugt i skolen er dramatisk forøget. Som et mål på eller en beregning af børns aktiviteter må vi sammenligne børns omfang af system-immanente aktiviteter, og det kan vi kvantitativt kun gøre tilnærmelsesvis. Man må med andre ord sammenligne børns manuelle aktiviteter i tidligere historiske perioder med børns skoleaktiviteter nu om dage, fordi begge var/er system-immanente aktiviteter. Dette ræsonnement følger den komparative tænkning, som forlanger *equivalence of meaning* mellem sammenlignede fænomener, eller som den tyske komparativist Scheuch har sagt det:

Ensartede indikatorer i forskellige samfund kan tolkes som funktionelt forskellige, mens forskellige indikatorer kan tolkes som funktionelt ækvivalente (Scheuch 1969: 173, min overs.).

Denne vigtige indsigt er ikke ny blandt komparative forskere. Man finder tilsvarende tankegang hos fx repræsentanter for den franske *Annales*-skole (Marc Bloch, Lucien Febvre) eller i arbejder af Barrington Moore og Karl Polanyi. Lad mig her citere fra Dalton's indledning til en samling af Polanyi's arbejder:

Every society studied by anthropologists, historians, and economists has an economy of some sort because personal and community life require the structured provision of material goods and services. This is the minimal definition of economy which calls attention to similarities among economies otherwise as different as those of the Trobriand Islands, an Israeli *kibbutz*, a twelfth-century manor, nineteenth-century Britain, and the present-day economy of the Soviet Union. These very different economies have in common that they make use of natural resources, technology, division of labor and, frequently, practices such as external trade with foreigners, the use of markets, and some form of money. But the specific institutionalization of these features may vary radically among economies (Dalton in Polanyi 1971:xxxiii).

Det Dalton her forklarer om forskellige økonomiers principielt ensartede karakter er parallelt med det, jeg argumenterer for om forskellige børnearbejdsformers principielt ensartede karakter; skolearbejde og manuelt arbejde er meningsfulde at sammenligne, fordi de har den samme funktion og mening fælles for de dominerende økonomier eller *oikos*, i hvilke de er integrerede dele. Hvis vi ville parafasere Dalton med henblik på "en minimum definition af børns arbejde som lægger vægt på det ensartede ved børns arbejde i økonomier, som i øvrigt er forskellige", så kunne man fremhæve, at børns arbejde i enhver *oikos* burde være relateret til (a) dens produktionssystem, (b) dens arbejdsdeling, (c) karakteren af dens arbejde, (d) dens cirkulationssystem, (e) dens omfang af aktiviteter, (f)

dens system af krav på og rettigheder til ressourcer baseret på (g) pligten til at arbejde; endelig, at der findes en kongruens (h) mellem produktive og reproduktive systemer og (i) mellem dem, der har økonomisk nytte af børn og dem, der er hovedinvestorer i dem (se Qvortrup 2000). Som det vil fremgå, så gælder det ikke for alle elementer i den moderne *oikos*.

Skolearbejde i den diakrone arbejdsdeling

Der er som nævnt udbredt enighed om, at børn i for-moderne *oikos* – hvor vi så end vælger at lægge snittet – var nyttige, at de havde en konstruktiv og bidragende rolle. Eftersom der ikke kan konstateres en tilsvarende enighed om skolearbejdende børn, er der grund til at uddybe analysen af børns obligatoriske aktiviteter i den moderne *oikos*. Måske kan der ikke leveres nogen endegyldig dokumentation, men en række teoretiske og filosofiske argumenter kunne føjes til for at underbygge den tese, at intet i princippet har ændret sig for så vidt angår børns nytte. Jeg har lanceret dem i tidligere arbejder (Qvortrup 1995; Qvortrup 2000) og vil ikke udvikle dem videre her. I stedet skal jeg uddybe min argumentation om pasformen mellem børns skolearbejde og moderne økonomi.

Jeg har allerede nævnt forandringerne i børns arbejde fra manuelt til mentalt og understreget, at mentalt arbejde som udført i skolen går sammen med den moderne økonomis behov for symbolsk kommunikation. Der er et andet aspekt, som er karakteristisk for den moderne *oikos*, nemlig dens differentiering baseret på arbejdsdeling. Vi er fortrolige med former for arbejdsdeling efter køn, erhverv, region, uddannelse etc. Er skolearbejde en del af moderne samfunds arbejdsdeling? Jeg gør den antagelse, at det er en del af det, man kunne kalde den *diakrone*

arbejdsdeling, som efter min mening er et generelt træk, som gør moderne økonomi forskellig fra tidligere økonomier.

Begrebet om diakron arbejdsdeling repræsenterer en forskel fra før-moderne økonomier, efter som der da var – og jo mere jo længere vi går tilbage i tiden – en synkronicitet mellem produktion og forbrug. I marxismens begrebsdragt er det netop produktionen af brugsværdier (til her-og-nu-forbrug eller bytte med andre brugsgenstande), der var fremherskende i tidligere produktionsmåder. Efterhånden som arbejdsdelingen blev udvidet, blev produktion af bytteværdier dominerende, hvilket implicerede at den tid, der forløb mellem produktion og forbrug øgedes, fordi et stigende antal produktionsled blev skubbet ind imellem.

Der findes næppe noget produkt eller forbrugsgode i dag, som ikke har været underkastet kreativt design i dets indledende fase; det har passeret gennem mange faser i R&D, inklusive en række af eksperter på dets forskellige dele, indtil det omsider når de produktionshaller, hvor dets dele samles og produktet gøres til genstand for salg fremme, som også mere og mere hører med til et produkts vej fra idé til forbrug.

Den diversificering og diakronicitet, som, påstår jeg, er et karakteristisk træk ved den moderne *oikos*, rejser spørgsmålet om børns – og specielt skolebørns – rolle i processen. Udgør, med andre ord, børns skolearbejde et nødvendigt led i moderne samfunds diakrone arbejdsdeling? Det er kernen i sagen. Samtidig er det ikke enkelt at svare definitivt på spørgsmålet. I en vis udstrækning må vi begrænse os til at spekulere.

Der er enighed om, at skolen er vigtig og helt uundværlig i moderne samfund. Det offentlige investerer betydelige beløb i skoler og børns uddannelse; læreres lønninger er en del af sådanne investeringer, og nogle lande, fx Tyskland (se Bun-

desministerium 1994:291), er begyndt at anerkende, at forældre rimeligvis kompenseres for deres indsats, ofre og mistede indkomster m.v. (opportunity costs) for at reproducere arbejdsstyrken i moderne samfund. Alle disse udviklinger tog fart for et århundrede siden, da massebeskoling blev effektivt implementeret og næppe nogen længere beklagede sig over, at børns nye arbejdsplads nu var blevet skolen. Men var dette virkelig en massebevægelse af børn fra nyttige til unyttige aktiviteter? Var det rimeligt at antage, at børns enorme investeringer af tid ikke var andet end deres forbrug af ressourcer, som blev gjort tilgængelige for dem, inklusive læreres overførte indsigt? Giver det nogen mening at antage, at børns energi, kreativitet og kompetence ikke spillede nogen rolle i det endelige facit, og at børn således blot kan udelades fra vores forestilling om værdifulde bidragsydere til videnskakkumuleringen og glemmes som nogen, der retfærdigvis kan gøre krav på ressourcer?

Hvis min tese har noget på sig, så betyder det, at vi i realiteten ikke – som Cunningham (2000:410 og 425) hævder – har erfaret en *adulthood* af arbejdet, fordi børn i virkeligheden aldrig holdt op med at arbejde – ja mere end det: børns arbejdsmængde er øget, fordi der nu er tale om et universelt krav om skolegang, mens ikke alle børn arbejdede før i tiden, skønt mange brugte mere tid på at arbejde end det gennemsnitlige barn nu til dags. Børns obligatoriske involvering har ændret sig betydeligt i form og indhold, men de fortsætter med at være aktivt inddraget i det system-immanente arbejde.

Ironien er, at det vi tilsyneladende værdsætter som børns egentlige arbejde i moderne samfund, er deres lønnede manuelle arbejde, som finder sted, efter at de har absolvert deres system-immanente skolearbejde. Ironien er, at dette arbejde ikke er systemisk; der er ikke no-

get universelt krav om, at børn tager det på sig – som det er tilfældet med skolegangen – tværtimod er det mere eller mindre tilfældigt og afhængig af en række andre faktorer, som ikke som sådan understøttes af noget som helst legalt krav. Jeg anerkender, at dette manuelle arbejde er vigtigt af mange grunde: for dets betydning for børn selv; for det, det betyder i form af tilskud til familieøkonomien og i det mindste for børns status og forbrugsmuligheder; for dets betydning for visse niches i selv en moderne økonomi. Disse og andre spørgsmål er blevet fortjenstfuld demonstreret af megen forskning i disse emner (se *Childhood* 1999, heri om danske forhold: Frederiksen 1999). På den anden side kan man næppe – på grund af dets placering i den moderne *oikos* – komme til nogen anden konklusion, end at det bliver gradvis mere og mere marginalt og residualt; det er ikke system-immanent; det hører til resterne af tidligere produktionsmåder.

Man kan vurdere dette arbejde forskelligt. På den ene side, eftersom børns skolearbejde ikke anerkendes og derfor ikke kompenseres i overensstemmelse hermed, kan børns arbejde uden for skolen forstås som børns legitime protest mod, at deres system-immanente arbejde ikke anerkendes, og derfor er det fair nok at forlange deres lønarbejde godkendt som en ret og at få lønninger og andre vilkår forbedrede. På den anden side forlanger logikken i mine argumenter, at børns skolearbejde tilpasses den moderne *oikos*, herunder at det anerkendes som et uundværligt input i den moderne samfundshusholdning. Dette ville antagelig mindske i al fald noget af udbudet af potentielt arbejdende børn efter skoletid – uanset efterspørgslen fra nogle af nicherne i økonomien.

Lad mig *en passant* føje til, at jeg ikke er optaget af hverken former eller omfang af kompensationen for børns skolearbej-

de og af, hvis bankkonti den skal evt. krediteres. Det er ikke pointen. Pointen er derimod, at børns arbejde er blevet koloniseret eller konfiskeret af den moderne *oikos* i form af staten, fra enten forældre eller børnene selv uden kompensation eller nogen form for modydelse. Dette har en række konsekvenser.

En af dem var, at forældre blev nødt til at genoverveje idéen om at få mere end blot et par børn, fordi de ikke længere var et materielt aktiv – eller endnu værre: fordi de var blevet et regelret økonomisk dræn i familieøkonomien. Mens forældre i førmoderne *oikos* antog at børn havde både kort- og langsigtede fordele for dem, så er dette at have børn i den moderne *oikos* alene fordelagtigt for samfundet som helhed (se Qvortrup 1995) – og ikke for forældre eller lokalitet specielt; ikke desto mindre forblev forældre i princippet ene ansvarlige forsørgere af deres egne børn. Forandringerne i *oikos* indebar som nævnt en adskillelse af to vigtige og for samfundet livsnødvendige praksisser, nemlig produktion og reproduktion, som hidtil i historien havde hørt sammen. Ved at adskille de to, blev børns rolle overset. Med andre ord: den moderne *oikos* nægter at overtage noget ansvar for reproduktionen (eller kun modvilligt og uden konsekvens)³.

En anden følge var børns øgede fattigdomsrisiko. Al statistik fortæller os, at familier med mange børn hører til i den fattigere ende af indkomstskaalen; derfor kan man hævde, at forældre faktisk handler rationelt og tjener børns vel – eller om man vil: deres ufødte børns vel – ved ikke at producere nr. tre eller nr. fire etc.

Kan produktion og reproduktion, som i enhver historisk *oikos* indtil vor tids var tæt sammentænkte og sammenknyttede praksisser, genetableres som sådanne? I 1937 hævdede den amerikanske sociolog Kingsley Davis, at

the declining birth-rate has resulted from a ripening incongruity between our reproductive system (the family) and the rest of modern social organisation ... the kind of reproductive institution inherited from the past is fundamentally incompatible with present-day society (Davis 1937:290).

Davis' pessimisme hviler på en accept af denne adskillelse mellem familien (som et reproduktivt system) og det, han kalder "resten af den moderne sociale organisation", dvs. vores produktionssystem. Der er her to åbenbare og blivende facts: (a) familien er og bliver (uanset form) vores reproduktive system; og (b) familien vil aldrig igen gå ind i rollen som uundværlig ingrediens i den moderne *oikos*' producerende del. Derimod er det ikke nødvendigvis åbenbart, at "resten af den moderne sociale organisation" forbliver uden ansvar for at reproducere den ny arbejdsstyrke. I virkeligheden er den manglende kontinuitet i det forhold en fatal historisk *faux pas* i overgangen fra den gamle til den ny *oikos*. Der er i princippet to måder, dette ansvar kan genetableres på: enten bliver forældre fuldt ud kompenserede for deres udlæg i tid og penge ved at opfostre børn; eller også belønnes børn for deres bidrag til at reproducere en moderne arbejdsstyrke via deres skolearbejde, som ubestrideligt er af langt mere afgørende interesse for staten og økonomien end for forældrene.

Ingen har naturligvis vished for, at dette ville føre til en vækst i fertiliteten eller i givet fald, hvor stor. Men hvis dette skulle vise sig at være tilfældet, hvilket ikke kan udelukkes, så ville også kuren for en af de mest omtalte følger af den faldende fødselsrate, nemlig krisen i vort pensionssystem, være for hånden. Denne krise kan kun effektivt imødegås, hvis der er tilstrækkeligt mange børn til at overtage produktionen

efter dem, der nu så massivt forlader arbejdsmarkedet i disse år.

Disse tre vigtige følger af vores manglende anerkendelse af børns skolearbejde skal afslutningsvis blot nævnes for at anskueliggøre, hvor dybt indlejret denne særlige form for arbejde er i vores moderne *oikos*. De understreger kun yderligere dets system-immanente natur.

Noter

1. Det græske ord *oikos* betyder egentlig hus og indgår etymologisk i ordet økonomi. En økonom er altså en, "som holder hus".
2. Den tidligere amerikanske præsident Dwight D. Eisenhower sagde således i 1959: "I cannot imagine anything more emphatically a subject that is not a proper political or governmental activity or function or responsibility ... This government will not, as long as I am here, have a positive political doctrine in its program that has to do with the problem of birth control. That's not our business" (se Reed 1985:383).
3. Den tidligere tyske forbundskansler Konrad Adenauer skal i slutningen af 1950'erne have reageret på et forslag om at bevilge penge til børn med at svare, at "Børn og unge tager vi ikke hensyn til; pensionister er jo vælgerne", og så føjede han til, at "børn får forældrene jo alligevel". Heri tog han imidlertid grundigt fejl.

Litteratur

- Ariès, Philippe 1962: *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Vintage.
- Boocock, Sarane Spence 1976: "Children in Contemporary Society", in: Arlene Skolnick (ed.): *Rethinking Childhood*, pp. 414-436. Boston: Little Brown & Co.
- Brunner, Otto 1980: "Vom "ganzen Haus" zur "Familie" im 17. Jahrhundert". In: Heidi Rosenbaum (Hrsg.): *Seminar: Familie und Gesellschaftsstruktur*, pp. 83-92. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Childhood* 1999: Special issue on Understanding Child Labour (guest editors: Per Miljeteig, Ben White, Christopher Williams), Vol. 6, No. 1 (February).
- Coninck-Smith, Ning de 1997: "The Struggle for the Child's Time— at All Times. Schools and Children's Work in Town and Country in Denmark from 1900 to 1960s", in: Ning de Coninck-Smith, Bengt Sandin and Ellen Schrupf (eds): *Industrious Children. Work and Childhood in the Nordic Countries 1850-1990*, pp. 129-159. Odense: Odense University Press.
- Corsaro, William A. 1997: *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Cunningham, Hugh 2000: "The decline of child labour: labour markets and family economies in Europe and North America since 1830". In: *Economic History Review*, Vol. LIII, No. 3, pp. 409-428.
- Dalton, George 1971: Introduction to George Dalton (ed.): *Primitive, archaic, and modern economies: Essays by Karl Polanyi*. Boston, Mass: Beacon Press.
- Davis, Kingsley 1937: "Reproductive Institutions and the Pressure for Population". In: *The Sociological Review*, vol. 29, no. 3, pp. 289-306.
- Bundesministerium für Familie und Senioren 1994: *Familie und Familienpolitik im geeinten Deutschland – Zukunft des Humanvermögens. Fünfter Familienbericht*. Bonn.
- Frederiksen, Lisa 1999: "Child and Youth employment in Denmark: comments on children's work from their own perspective", in: *Childhood*, vol. 6, No. 1, pp. 101-112.
- Honig, Michael Sebastian 1999: *Entwurf einer Theorie der Kindheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- James, Allison, Chris Jenks and Alan Prout 1998: *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Kanitz, Otto Felix 1976: *Proletarbarbet i det borgerlige samfund*. København: Fremad.
- Levine, David P. 1995: *Wealth and Freedom. An Introduction to political economy*. Cambridge: Cambridge University Press:
- O'Neill, John 1994: *The Missing Child in Liberal Theory: Towards a Covenant Theory of Family, Community and the Civic State*. Toronto: University of Toronto Press.
- Qvortrup, Jens 1995: "From Useful to Useful: The Historical Continuity of Children's Constructive Participation". In: Anne-Marie Ambert (ed.): *Sociological Studies of Children*, vol. 7, pp. 49-76.
- Qvortrup, Jens 2000: "Kolonisiert und Verkannt: Schularbeit", in *Arbeit der Kinder*, pp. 23-43. hrsg. von Heinz Hengst und Helga Zeiher. Weinheim: Juventa.
- Reed, James 1985: "Public Policy on Human Reproduction and the Historian", in: *Journal of Social Policy*, pp. 383-398. Spring.
- Scheuch, Erwin 1969: "Methodologische Probleme gesamtgesellschaftlicher Analysen", in: Theodor W. Adorno (Hrsg.): *Spätkapitalismus oder Industriegesellschaft?* pp. 153-182. Stuttgart: Ferdinand Enke.